

Віктор БЕСЧАСТНИЙ

доктор юридичних наук,
доктор наук з державного управління, професор,
керівник Секретаріату
Конституційного Суду України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ПОДАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Перш ніж почати висвітлення теми цієї публікації, дозволю собі вказати на передумови проведення заходу, за результатами якого видано цю збірку.

Два роки тому Конституційний Суд України спільно з Координатором проєктів ОБСЄ в Україні за підтримки Донецької обласної державної адміністрації та Маріупольської міської ради з нагоди 25-ї річниці з дня заснування Конституційного Суду України організував I Маріупольський конституційний форум на тему «Людська гідність та забезпечення прав людини в умовах суспільних трансформацій», який відбувся 13–14 вересня 2021 року в місті Маріуполі. Учасники цього форуму – судді Конституційного Суду України, працівники Секретаріату Суду, представники Верховного Суду, наукових кіл, органів місцевого самоврядування, вітчизняні та міжнародні експерти з конституційної юстиції. Під час форуму було обговорено питання захисту конституційних прав у сучасній правовій державі, здійснення конституційних реформ, забезпечення людської гідності, зокрема йшлося про те, як це працює в Маріуполі.

За результатами цього заходу було підготовлено збірник матеріалів I Маріупольського конституційного форуму «Людська гідність та забезпечення прав людини в умовах суспільних трансформацій», який можна переглянути на офіційному вебсайті Конституційного Суду України.

Проведення II Маріупольського конституційного форуму було заплановано на вересень 2022 року, проте із початком повномасштабного вторгнення росії в Україну місто Маріуполь було перетворено на руїни і на сьогодні є тимчасово окупованою територією, населення якої зазнає всіх жабів війни.

Я переконаний, що нині зусилля усіх професійних та громадських кіл України мають бути спрямовані на захист людських прав та свобод, суверенітету й незалежності держави.

Підтвердженням цього стало проведення 6 жовтня 2023 року II Маріупольського конституційного форуму «Візія майбутнього: конституційний вимір пово-

енного відновлення України та європейської інтеграції». Цей захід організував Конституційний Суд України спільно із Програмою підтримки ОБСЄ для України.

Цьогорічний форум, що відбувся в місті Києві, став напевно важливим та потрібним, оскільки привернув увагу до актуальних питань захисту прав людини за допомогою інструментів конституційного правосуддя, відновлення та утвердження конституційних цінностей і людських прав на всій території України.

Користуючись нагодою, висловлюю вдячність всім, хто доклав зусиль, щоб проведення цього заходу стало можливим.

Повертаючись до тематики цієї публікації, перш за все хочу наголосити на тому, що в умовах воєнної агресії російської федерації проти нашої держави та воєнного стану в Україні Конституційний Суд України виконує свої конституційні повноваження, зокрема в частині розгляду конституційних скарг.

Від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну станом на 6 жовтня 2023 року до Конституційного Суду України надійшли 504 конституційні скарги, за 62 конституційними скаргами у цей період відкрито конституційне провадження у справі. Конституційний Суд України ухвалив 18 рішень за конституційними скаргами, з яких деякі стосувалися посиленого соціального захисту військовослужбовців, інших аспектів соціальних гарантій для захисників і захисниць України тощо [1].

Так, Конституційний Суд України 6 квітня 2022 року ухвалив Рішення у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16³ Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [2].

Оспорюваними приписами Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011–XII (далі – Закон № 2011–XII) визначено: «Якщо протягом двох років військовослужбовцю, військовозобов'язаному або резервісту після первинного встановлення інвалідності або ступеня втрати працездатності без встановлення інвалідності під час повторного огляду буде встановлено вищу групу інвалідності або більший відсоток втрати працездатності, що дає їм право на отримання одноразової грошової допомоги в більшому розмірі, виплата провадиться з урахуванням раніше виплаченої суми.

У разі зміни групи інвалідності, її причини або ступеня втрати працездатності понад дворічний термін після первинного встановлення інвалідності виплата одноразової грошової допомоги у зв'язку із змінами, що відбулися, не здійснюється» [3].

Цим Рішенням Конституційний Суд України оспорювані приписи Закону № 2011–XII визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), оскільки установлення такого законодавчого обмеження є не виправданим з огляду на те, що законодавець мав можливість обрати для досягнення цієї ж мети засіб, який менш обтяжливо зачіпав би сферу реалізації прав військовослужбовців на соціальний захист.

Конституційний Суд України зважає на реалії, пов'язані зі збройною агресією російської федерації проти України, роль Збройних Сил України та інших військових формувань в обороні Української держави, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності. Відповідні конституційні принципи є осердям конституційного ладу України, тож від їх захисту залежить його втілення загалом, зокрема й гарантованих Конституцією України прав і свобод людини і громадянина [2].

У цьому Рішенні Конституційний Суд України виклав низку юридичних позицій стосовно обороноздатності держави, зокрема ролі Збройних Сил України, в умовах воєнного стану.

Конституційний Суд України 12 жовтня 2022 року розглянув справу за конституційними скаргами Жиденка Володимира Вікторовича, Петренка Віктора Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів статті 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року № 3668–VI (далі – Закон № 3668).

Конституційний Суд України вважає, що зі змісту частин першої, другої, п'ятої статті 17 Конституції України у їх взаємозв'язку з частиною першою статті 46, частиною першою статті 65 Основного Закону України впливає конституційний обов'язок держави надати спеціальний юридичний статус громадянам України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, членам їхніх сімей, а також особам, що збройно захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії російської федерації проти України, розпочатої у лютому 2014 року, із забезпеченням відповідно до цього статусу соціальних гарантій високого рівня.

Конституційний Суд України перевірів на відповідність Конституції України обмеження встановленням максимального розміру пенсії, призначеної (перерахованої) за Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року № 2262–XII (далі – Закон № 2262), та дійшов висновку, що пенсійне забезпечення як основний складник соціальних гарантій високого рівня стосовно громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових

формуваннях, а також осіб, що збройно захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії російської федерації проти України, розпочатої в лютому 2014 року, не може бути скасоване або обмежене.

У цьому Рішенні Конституційний Суд України наголосив, що оспорювані приписи Закону № 3668, які обмежують максимальним розміром пенсії, призначеної (перерахованої) за Законом № 2262, зокрема особам, на яких поширено приписи частини п'ятої статті 17 Конституції України, не відповідають сутності соціальних гарантій високого рівня для таких осіб.

Цим Рішенням Конституційний Суд України визнав неконституційними приписи статті 2 Закону № 3668, що поширюють свою дію на Закон України № 2262, втім, що вони не забезпечують соціальних гарантій високого рівня, що мають бути забезпечені державою відповідно до спеціального юридичного статусу громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також осіб, що збройно захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії російської федерації проти України, розпочатої в лютому 2014 року [4].

Конституційний Суд України зважає на реалії, пов'язані зі збройною агресією російської федерації проти України, та відображає це не лише у своїх рішеннях, а й в актах за результатами вирішення питання щодо відкриття провадження у справі за конституційною скаргою. Зокрема, Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України, розв'язуючи питання про поновлення строку подання конституційної скарги до Конституційного Суду України, враховує умови воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами. Водночас Конституційний Суд України бере до уваги ускладнені в умовах воєнного стану обставини реалізації прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України, а також акцентує на тому, що конституційне право на судовий захист не може бути обмежене навіть в умовах воєнного стану (частина друга статті 64 Конституції України) [5].

Ураховуючи викладене, можна констатувати, що забезпеченню права особи на подання конституційної скарги в умовах воєнного стану Конституційний Суд України приділяє значну увагу, що в свою чергу знаходить своє відображення у відповідних актах Конституційного Суду України за результатами розгляду питань конституційного провадження.

Завершити цю публікацію дозволю собі цитатою з Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022 у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16³ Закону № 2011-XII: «В умовах воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення

своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії російської федерації проти України. Відтак усебічна підтримка військовослужбовців Збройних Сил України є одним із засобів розширення оборонних можливостей держави» [2].

Слава Україні! Слава її незламним захисникам!

Список використаних джерел:

1. Статистична інформація щодо результатів опрацювання конституційних скарг, що надійшли до Конституційного Суду України, з 24 лютого 2022 року до 6 жовтня 2023 року. Матеріали Секретаріату Конституційного Суду України.
2. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 1-p(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text> (дата звернення: 06.10.2023).
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011–XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 06.10.2023).
4. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 12 жовтня 2022 року № 7-p(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-22#Text> (дата звернення: 06.10.2023).
5. Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 16 березня 2023 року № 34-2(II)2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v034u710-23#Text> (дата звернення: 06.10.2023).